

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію БОНДАР ОЛЬГИ ВІКТОРІВНИ

«Соціокомунікаційні аспекти функціонування літературних, книжкових і журналістських нагород в Україні»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії

за спеціальністю 061 Журналістика

Актуальність теми дисертації

Дисертація Ольги Бондар відзначається актуальністю, позаяк наукове студіювання феномена літературних, книжкових і журналістських нагород дозволяє сфокусуватися на сутнісному, означити важливе для певної спільноти, нації чи країни, адже, як переконує дисертантка, символічний капітал нагороди «належить не лише переможцю, а й соціальній групі, нації, расі, гендеру, які він чи вона репрезентує, місту або країні, звідки вони походять» (с. 42). Пожвавлення соціокультурного життя нації детермінується багатьма чинниками, серед яких нагороди вагомо визначають і ціннісні орієнтири, і професіоналізм митців, і впорядкування культурософського простору, засвідчуючи їхню соціокомунікаційну взаємодію і значущість.

Активізація українського книжкового ринку періоду незалежної України закономірно призвела до необхідності каталогізувати, оцінити й осмислити його, запровадивши численні конкурси, списки, рейтинги. Це ж бо цілком виправдана практика виділяти якісну лектуру, її професійний видавничо-рекламний підхід або запроваджувати у такий спосіб підтримку початківцям, для кого нагорода маніфестує перемогу і мотивацію водночас. З цього приводу Ольга Бондар слушно зауважує: «Нагороди генерують здорову конкуренцію в авторському і видавничому колах, чим мотивують створювачів креативних робіт до професійного зростання, видавців – до публікування книг високої поліграфічної якості й підвищення рівня культури видання» (с. 70).

Премія чи нагорода, що контекстуально може бути означена також і як визнання, і перемога, й утвердження, зазвичай підтверджує високі досягнення або помітний поступ у розвитку певної сфери. Разом із тим літературні, книжкові

та журналістські нагороди як предмет дослідження у представленій дисертації оприявнюють досить широкий соціокомунікаційний спектр (досягнення у літературі, вагомі здобутки у видавничій сфері, активізацію культурно-мистецького менеджменту, вплив рекламної індустрії, популяризацію читання, підтримку соціокультурного дискурсу, міжнародні діалоги тощо), засвідчуючи її амбівалентність, адже, як стверджує дисертантка, «премія може мотивувати до незалежної інтелектуальної творчості або до відповідності ринковим умовам і споживацьким очікуванням, а може слугувати і точкою сполучення між двома ще донедавна непоєднуваними вимірами» (с. 31). Така позиція дослідниці дозволяє висновувати про актуальність представленого дослідження, в якому витримано баланс наукового підходу до премії як соціокультурного феномена та фактора бізнес-індустрії.

Наукова новизна одержаних результатів, їх теоретична і практична цінність

Обрана Ольгою Бондар методологічна концепція інституціонального та соціокомунікаційного підходів потрактування літературних, книжкових і журналістських нагород засвідчує фаховий підхід дисертантки до інтерпретації заявленого феномена. У дисертації розлого проаналізовано широкий спектр українських і закордонних наукових студій, запропоновано низку типоформувальних характеристик нагород, простежено історію розвитку сфери нагород періоду незалежної України, означено парадигму їхніх зовнішніх і внутрішніх викликів у соціокомунікаційному просторі України, що й становить *наукову новизну* одержаних результатів дослідження. Важливою науковою *теоретичною цінністю* представленої студії стало удосконалення категоріально-понятійного апарату дисертації – «літературна премія», «книжкова премія», «журналістська премія», «літературний конкурс», «книжковий рейтинг», що посутньо увиразнює осмислення літературних, книжкових і журналістських нагород як соціокультурного феномена. Наукове осмислення потенціалу літературних, книжкових і журналістських нагород в Україні, а також вагомий особистий досвід дисертантки у функціонуванні цього

явища сприяли формуванню системи рекомендації щодо їхнього проведення, функціонування й оптимізації, що й становить *практичну цінність* дисертації Ольги Бондар.

Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків дисертації

Композиційно кваліфікаційна робота складається з анотацій двома мовами, вступу, трьох розділів із висновками до кожного, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків.

У вступній частині дисертації Ольга Бондар належно означила всі необхідні складові частини кваліфікаційної роботи – мету, завдання, інформацію про зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, наукову новизну, практичну та теоретичну цінність дисертаційних положень, апробацію результатів дослідження, публікації, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі «Нагороди як об'єкт наукової рецепції» узагальнено й систематизовано теоретичні поняття «літературна премія», «книжкова премія», «журналістська премія», «літературний конкурс», «книжковий рейтинг», а разом із ними й низку інших важливих категорій для осмислення поняття нагороди у соціокомунікаційному вимірі (публічність, впливовість, легітимність, змагальність, утаємниченість, азарт, розвага, читацькі очікування тощо). Проаналізовано витоки феномена нагород в історії європейських країн і в Україні. Дисертантка доказово доводить, що разом із зростанням книжкового ринку з'являється низка проблем – популяризація книги, автономізація літератури від інституту політики й ідеології, комерціалізація мистецтва, вироблення чітких планів і стратегій у започаткуванні премій, урахування читацького споживання, рекламні аспекти видавничої діяльності тощо.

Дослідниця подає широкий огляд наукових підходів феномена нагород як авторитетів літературної консекації (с. 37), агентів впливу (с. 38), знаків визнання (с. 53), що проінтерпретований у дисертації в основному з позицій літературознавства, журналістики, книговидання, а також з урахуванням філософських і соціологічних аспектів, гендерних і постколоніальних опцій, культурної економіки. Літературні, книжкові та журналістські нагороди Ольга

Бондар оцінює з урахуванням концепції масової літератури, апелює до теорії смерті автора, за Р. Бартом, що, однак, все ж потребують дещо глибшої інтерпретації, адже, скажімо, поняття масової літератури дотепер не має чіткої стратегії її осмислення, позиціонуючись 1) як популярна, але не високої якості література; 2) як розповсюджена література, доступна великій кількості читачів чи широко представлена на полицях пересічного читача (наприклад, Біблія, твори Тараса Шевченка, Лесі Українки та ін.).

У другому розділі «Нагороди як інституція» послідовно розкрито типологію нагород, засадничими характеристиками якої є оцінювання, функціональність, спосіб формування добірки, підстава присудження, форма винагороди, допоміжними – літературний процес, тематичне спрямування, цільова аудиторія, кількість мовних полів, географічне поширення, життєвий цикл, форма власності.

На широкому матеріалі літературних, книжкових і журналістських нагород, що потрапили у фокус наукового зацікавлення дисертантки, Ольга Бондар розлого інтерпретує їхню поліфункціональність. У представленій студії науковиця увиразнює функціональну парадигму премій у концепції Дж. Інгліша її ринковою віссю, вважаючи її домінантною над соціальною, інституційною та ідеологічною. З огляду на доповнений аспект функціонального поля нагород було б цікаво дізнатися – за яких умов ринковий фактор функціонування премій в Україні може поступитися соціальному чи інституційному? Які фактори розвитку культурних чи позакультурних феноменів можуть вплинути на цей перехід?

Серед доказово обґрунтованих функцій, що їх дисертантка ретельно впорядкувала у роботі (консекраційної, регулятивної, відображально-критичної, мотиваційної, селективної, репрезентативної, інтеграційної, комунікативної, фасилітативної, об'єднувальної, експресивно-емоційної, меморіальної, функції соціальної відповідальності та формування культури читання, вираження протесту), помітно вирізняється функція ідеологічного контролю (с. 81), проінтерпретована з урахуванням історичної складової у хроніці премій і нагород України радянського періоду. Було б цікаво уточнити у дисертантки, чи

зреалізовується функція ідеологічного контролю на сьогодні в українській соціогуманітарній і культурній сфері настільки, що є необхідність представляти її у роботі як одну із системи інших функцій, що їх виконують нагороди? Названа функція, як і означено у дисертації, ваговито визначала вектори оцінювання творів мистецтва у радянський період, але у часи існування незалежної України, як видається, деактуалізується.

Варто відзначити, що означені авторкою функції у дисертації скоординовані з діапазоном викликів, серед яких дослідниця виокремлює зовнішні та внутрішні загрози щодо функціонування нагород як інституції. Детально означуючи політичну несвободу як одну із вагомих загроз інституції премії, науковиця декларує, що «ефективне функціонування нагород вимагає політично й економічно автономного соціокультурного простору з його незалежними суб'єктами – видавництвами, літературною й академічною критикою, ЗМІ» (с. 86). У надмірі національного нарративу Ольга Бондар також вбачає загрозу, потрактовуючи її «не лише наслідком проблеми політичної несвободи соціокультурного простору, а й побічним ефектом інтеграційної функції – культурного обміну, що супроводжується певними очікуваннями від репрезентантів тої чи іншої країни щодо відповідності стереотипам» (с. 86). Попри слушність висловленої тези, все ж варто було б звернути увагу й на те, що такий національний метанаратив може бути ще й внутрішньою потребою українців ревізувати цінності, надовго втрачені або навмисно перекручені радянською (у дисертації – советською) системою, щоб знову віднайти свою національну самоцінність, дістатися глибин національної ідентичності. Утім варто погодитися й з тим твердженням, якби це прикро не визнавалося, що «проблема національного в літературі приписується більше постколоніальним країнам» (с. 87), що проєктує цю слушну тезу на низку інших украї важливих питань у сучасному українському соціокультурному дискурсі – деколонізацію літератури й інформаційного простору, постколоніальний вимір, деміфологізацію культури, дерусифікацію тощо.

Важливості результатам дослідження додає висновок про «феномен проліферації премій» (с. 90), що пояснює множинність нагород, які втрачають

свою цінність й актуальність, створюючи, як зауважує Ольга Бондар, «інформаційний шум» (с. 90). Авторка звертає увагу й на низку інших українських важливих проблем, що актуалізують представлену студію, – брак літературних конкурсів, велику кількість творів незадовільної якості, проблему редакційної і поліграфічної якості видань, лобіювання видавцями власних інтересів, брак належного фінансування, невимірні критерії оцінювання, недовіра до суддів, необ'єктивність книжкових рейтингів, незаконне використання робіт учасників і порушення їхніх прав, слабкий медіасупровід і брак подальшого просування переможців.

Третій розділ «Нагороди як соціальна комунікація» присвячено аналізу медійного висвітлення нагород в українському соціокультурному дискурсі. У фокус наукового зацікавлення Ольги Бондар потрапили відомі в Україні та за кордоном літературні конкурси та літературні премії «Коронація слова», «Смолоскип», «ЛітАкцент року», «Книга року ВВС», «Книжка року», «Еспресо. Вибір читачів», Шевченківська премія, Нобелівська премія з літератури, Дублінська літературна премія, Букерівська премія, премія Angelus.

Дослідниця доводить, що літературні, книжкові та журналістські нагороди орієнтуються на три обов'язкові складові – рекламування, репутацію, результативність. Важливого наукового осмислення набули чинники комунікаційної ефективності нагород, що їх дисертантка виважено систематизувала та проаналізувала. Третій розділ містить ґрунтовні рекомендації з оптимізації функціонування нагород, що засвідчує практичну цінність отриманих результатів дослідження.

Висновки дисертації – системні та змістовні, відображають результати проведеного дослідження й мають достатній ступінь обґрунтованості. Дисертація доповнена розлогими додатками (вихідні дані для аналізу літературних, книжкових і журналістських премій, опитувальники, результати анкетування).

Повнота викладу основних результатів дисертаційної роботи в наукових публікаціях

Теоретико-методологічні положення та науково-прикладні результати дослідження Ольги Бондар відображені в її публікаціях. Основний зміст результатів роботи викладено в 6 одноосібних публікаціях, із них 5 – у фахових виданнях України, 1 – у наукових періодичних виданнях інших держав. Положення дисертаційної роботи мають достатню апробацію на міжнародних і всеукраїнських конференціях.

Оцінка дотримання академічної доброчесності в дисертації

У дисертаційній роботі Ольги Бондар дотримано вимог академічної доброчесності. Ознак плагіату, фабрикації, фальсифікації не виявлено. Встановлено коректність посилань на першоджерела. Дисертація Ольги Бондар – оригінальне, завершене і самостійне дослідження.

Дискусійні положення дисертації

Дисертація Ольги Бондар відзначається науковою новизною, теоретико-практичною цінністю, вдало апробованою методологією проведення дослідження. Водночас окремі аспекти дисертаційної роботи Ольги Бондар потребують деяких роз'яснень або уточнень:

1. Чи можливе застосування запропонованого у дисертації поняття нагороди до інших сфер життєдіяльності людини, скажімо, медицини, освіти, науки? У чому полягає унікальність запропонованого поняття, що, як зауважено у дисертації, ідентифікується як таке, що функціонує «у сегменті креативних індустрій, до якого разом з іншими видами творчої діяльності, як-от архітектура, кіно, театр, музика [...] належать і література, і видавнича діяльність, і журналістика, і діяльність бібліотек, а також реклама, маркетинг і PR» (с. 36)?
2. Апелюючи до висловленої у дисертації тези, що «літературний процес можна вивчати за жанровими тенденціями і тематичними напрямками, що превалюють поміж відзначених нагородами творів» (с. 69), хотілося

б з'ясувати, чи можуть премії формувати «моду» на жанр чи тематику літературних творів серед читачів?

Запитання є радше суб'єктивними роздумами, спонукою до діалогізування. Вони не применшують наукової вартості дисертації.

Загальна оцінка дисертації

Кваліфікаційна робота Ольги Бондар «Соціокомунікаційні аспекти функціонування літературних, книжкових і журналістських нагород в Україні» є самостійним, завершеним, концептуальним дослідженням, що характеризується актуальністю теми, новизною отриманих результатів, вагомим теоретичним обґрунтуванням, і відповідає спеціальності 061 «Журналістика» та всім вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її авторка, Бондар Ольга Вікторівна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 06 «Журналістика» зі спеціальності 061 «Журналістика».

Офіційний рецензент:

доктор філологічних наук,

старший викладач

кафедри журналістики та філології

Сумського державного університету

Анна ЧЕРНИШ

Черниш А.Є.
Григорівська
Смирнєнко О.М. Ф.
в.ідділу кадрів